

SWOBODA TISKA: SODNI VRH LEDENE GORE IN POGLED ČEZENJ

Rok Čeferin: Meje svobode tiska: analiza sodne prakse Ustavnega sodišča Republike Slovenije in Evropskega sodišča za človekove pravice. GV Založba, Ljubljana 2013, 314 strani.

Svoboda izražanja je ena od konstitutivnih pravic demokratične države. Gre za medij, vzvod, skozi in s pomočjo katerega se posameznik kot družbeno bitje sploh lahko samouresničuje. Samouresničenje posameznika v skladu z njegovim osebnim izborom ob upoštevanju enake pravice drugih posameznikov v skupnosti, katere del posameznik je, je predpostavka in cilj demokracije.¹ Prvi pogoj za njeno uresničenje pa je svoboda izražanja. Če posameznik zaradi bodisi posegov ali neposegov oblasti ne more izraziti tistega, kar je, kar bo in kar si želi biti on sam in svet okoli njega, potem je njegovo samouresničenje utvara, oblastni sistem, ki to utvaro proizvaja, pa ni demokratičen.

Nekaj od povedanega je verjetno spodbudilo tudi dr. Roka Čeferina k pisanju knjige o mejah svobode tiska, ki ji je posvečena ta recenzija. Svoboda tiska je ena od številnih dimenzij svobode izražanja, a hkrati ne katerakoli. Zgodovina zadnjih nekaj stoletij nas uči, da je med vsemi oblikami izražanja prav tisk bil tisti, ki je iz skupin posameznikov ustvaril politične skupnosti. Tisk je bil tisti, ki je iz množice v zasebnost zastrtih posameznikov ustvaril javni prostor in v tem prostoru razprave pomagal zgraditi sprva »namišljene skupnosti« – narode,² ki so postopoma spet v političnih in fizičnih bitkah, katerih medij je bil tisk, polagoma izklesali demokratično politično ureditev.

Tisk, ki ga danes lahko razumemo tudi zelo široko, ne le kot pisani, temveč tudi kot govorjeni in elektronski medij, je imel v zgodovini demokratičnega razvoja zahodnega sveta potemtakem nepogrešljivo vlogo. Ta se je z leti spreminjala, tudi precej močno in ne nujno na bolje, česar se zlasti v sklepnih mislih do-

¹ Več Matej Avbelj (ur.) in drugi: *Evropska Slovenija – Prispevki za nov nacionalni program*. Nova revija, Ljubljana 2013, str. 77–107.

² Benedict Anderson: *Imagined Communities*. Verso, London in New York 1983.

takne tudi Čeferinova knjiga,³ vendar pa še vedno ostaja osrednjega pomena. Ta je sicer sam po sebi večplasten: politični, sociološki, etični, filozofski, tudi ekonomski in, seveda, navsezadnje pravni. In prav temu se posveti pričujoča knjiga.

Kot izhaja že iz njenega naslova, knjiga analizira meje svobode tiska skozi prizmo sodne prakse dveh za Slovenijo najpomembnejših sodišč: Ustavnega sodišča Republike Slovenije in Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP). Sledeč temu vsebinskemu poudarku, je knjiga tudi zasnovana tako, da sta njena osrednja dela posvečena najprej analizi meja svobode tiska v sodni praksi Ustavnega sodišča, nato pa še v praksi ESČP. Oba dela napove uvod v knjigo, v koherentno celoto pa ju poveže sklep, v katerem je opravljena primerjava sodnih praks obeh sodišč.

Preden se poglobim v nosilne teze, velja poudariti, da je knjiga pisana zelo jasno, pregledno in skrbno. Avtor je pregledal, povzel in analitično obdelal, sicer mestoma bolj, mestoma manj poglobljeno, več deset sodb obeh omenjenih sodišč, ki jim morda manjka nekaj sprotnih opomb pod črto, da bi bralec lažje identificiral konkretne odstavke sodb. Tako je avtorju uspelo sestaviti kolaž sodne prakse s področja svobode tiska (in širše), v katerem se bralec lahko seznani s praksama obeh sodišč, sprva ločeno, potem pa ju deloma s pomočjo knjige, deloma pa tudi sam primerja, poveže skupne točke in opozori na razlike. S tega vidika je knjiga nadvse priporočljivo čtivo za vse tiste, ki se bodisi v okviru svojega poklica bodisi v okviru študija podrobneje posvečajo vprašanjem svobode izražanja in še posebej tiska. Knjiga je tako lahko hkrati učbenik in priročnik.

Toda njena ambicija se ne konča pri tem. Vanjo je položena tudi želja po izvirnem znanstvenem prispevku. Predpostavki zanjo sta vodilno raziskovalno vprašanje in nosilna hipoteza. Prvo preučuje, ali »*imata Ustavno sodišče in ESČP enak pogled na dilemo, do kod sme segati svoboda tiska pri poseganju v druge osebnostne pravice, predvsem v pravico do osebnega dostojanstva in pravico do zasebnosti*«.⁴ Nosilna hipoteza pa je utemeljena na trditvi, da je »*še s tako velikimi besedami opisana pravica do svobode izražanja dobro zavarovana le, če jo pravilno razlagajo in vrednotijo nacionalna, še posebej ustavna sodišča. Pravi pokazatelj kakovosti varstva pravice do svobode izražanja v posamezni državi je podatek o tem, kolikokrat je bila posamezna država pred ESČP obsojena zaradi kršitve 10. člena EKČP*«.⁵

³ Rok Čeferin: Meje svobode tiska. GV Založba, Ljubljana 2013, str. 262–268, kjer avtor opozarja na naraščajoči problem rumenega in senzacionalističnega tiska.

⁴ Prav tam, str. 28.

⁵ Prav tam, str. 37.

Glede raziskovalnega vprašanja avtor ni odkril večjih odstopanj med sodnimi standardi varovanja svobode tiska pred Ustavnim sodiščem ali ESČP. Pričakovano. ESČP, kot avtor utemeljeno in konsistentno poudarja ter na več primerih nazorno obrazloži, zagotavlja minimalne standarde varovanja človekovih pravic v državah članicah Sveta Evrope. Ustavno sodišče od teh ne odstopa, temveč, kot kažejo številni predstavljeni primeri, zavestno in vestno sledi merilom ESČP. Kljub temu pa vselej obstajajo t. i. težki primeri, ko se nekje na meji med sivim območjem polja proste presoje in nacionalnim razumevanjem svobode tiska pristopa obeh sodišč lahko krešeta. Avtor kritično opozori na nekaj takih primerov, zlasti poudari t. i. primer Prijatelj, in angažirano kritično ovrednoti pristopa obeh sodišč, z normativnim poudarkom, kako (naj) bi eno ali drugo sodišče lahko bolje odločilo v konkretnem primeru.

Opisani kritični pristop je tisto, kar knjigi nedvomno daje dodano vrednost. Vendar pa bi kritični bralec utegnil pričakovati še več. Tako v knjigi zlasti izostane nekoliko globlji kritični pristop k sami opredelitvi pravice do svobode izražanja s strani obeh sodišč. Ti sta, v veliki meri zasluženo, predstavljeni v izrazito pozitivni luči, pa vendar z vidika ustavnega pravnika njuna sodna praksa na področju svobode izražanja (pa tudi na področju drugih pravic) vendarle ni povsem brez potreb po izboljšavah. Tu gre zlasti opozoriti na dejstvo, da zaradi vseprisotne uporabe načela sorazmernosti, s pomočjo katerega obe sodišči v širšem in ožjem smislu vselej tehtata svobodo izražanja proti drugim pravicam in interesom, na konceptualni ravni pogosto ni povsem jasno, kaj svoboda izražanja še zajema in česa ne.

Z drugimi besedami, sodna praksa obeh sodišč kaže, da se številni, največkrat najtežji primeri svobode izražanja odločijo na *ad hoc* tehtanju v ožjem smislu ali pri opredeljevanju nujnosti posega vanjo. Ta ocena nujnosti pa se največkrat sprejme precej *ad hoc*, glede na okoliščine konkretnega primera, tako da vsebina pravice do svobode izražanja pogosto variira od primera do primera, tudi tedaj, ko so si ti med seboj precej podobni. Povedano sicer ni kritika knjige ali sodne prakse obeh sodišč (nikakor na zatrjujem njune arbitrarnosti ali česa podobnega), gre pa za zanimivo znanstveno in posledično tudi praktično vprašanje, ki ga konceptualno poraja uporaba načela sorazmernosti in z njim povezano razumevanje pravic kot (pravnih) načel, v nasprotju z bolj kategoričnim pristopom ameriškega Vrhovnega sodišča, kjer so pravice razumljene kot pravilo (angl. *rights as principles v. rights as rules*). Tega vprašanja, tj. prednosti in slabosti obeh ustavnih pristopov k razumevanjem pravic, se, kot rečeno, knjiga ne dotakne in s tem pušča prostor za nadaljnje raziskave, podprte s tujo ustavnopravno teorijo.

Če se zdaj osredotočim na nosilno hipotezo, gre njeni potrditvi, ki jo zagovarja knjiga, prav gotovo pritrditi. Vsaka pravica je vredna zelo malo, pravzaprav

nič, če ostaja le na papirju. Zato brez dvoma drži, da je dejanska zagotovitev svobode izražanja še kako odvisna od njene pravilne razlage in ovrednotenja s strani nacionalnih sodišč. Sodišča kot organi oblasti, ki naj slednjič avtoritativno in oblastno zagotovijo, da se spoštuje pravo, imajo pri varovanju svobode tiska tako nedvomno pomembno vlogo. Iz tega razloga gre pritrditi tudi domnevi, da je »*pravi pokazatelj kakovosti varstva pravice do svobode izražanja v posamezni državi podatek o tem, kolikokrat je bila posamezna država pred ESČP obsojena zaradi kršitve 10. člena EKČP*«. ⁶ Pa vendar, tudi za namene razprave same, velja to hipotezo hkrati postaviti tudi pod vprašaj.

Postavljena hipoteza namreč brez dvoma stoji na izbranih premisah: to je ob predpostavki, da je zagotavljanje svobode izražanja predvsem funkcija sodišč in da je njihovo delovanje v odnosu do svobode izražanja, posledično, glavni indikator stanja te pravice v neki državi. Tak pristop se zdi nekoliko preveč sodno osredotočen. Čeprav je v knjigi, ki se je osredinila prav na sodni element varovanja svobode izražanja oziroma tiska, takšen fokus seveda razumljiv, pa je vendarle treba poudariti, da celovitega stanja katerekoli pravice ali svoboščine v družbi ni nikdar mogoče opredeliti zgolj na podlagi prakse sodišč. Spori o pravicah, ki pridejo na sodišča, so vselej le vrh ledene gore ravnanja z zadevno pravico v družbi. Navadno zajemajo le primere najhujših kršitev. Kako v teh primerih odločijo najvišja sodišča, vključno z ESČP, je seveda pomembno, ker gre običajno za nosilne precedense, za najvišja drevesa, a da bi razumeli kakovost gozda kot celote, je treba pogledati širše.

Tovrstna pravno-sociološka analiza seveda presega namen knjige, ki jo ocenjuje ta recenzija, pa je vendarle pomembna, ker pokaže na dejansko stanje svobode tiska v neki družbi. Še posebej zato, ker bi se glede na zastavljeno hipotezo zlasti v primeru Slovenije, ki do danes glede svobode izražanja še ni bila obsojena pred ESČP, ⁷ lahko ponudil zaključek, da je s svobodo izražanja in tiska pri nas vse v najlepšem redu. Da smo, denimo, precej na boljšem kot Avstrija, zoper katero je ESČP izreklo že številne obsodilne sodbe. Pa vemo, da to ni in ne more biti tako. Zaradi večdesetletnega totalitarnega režima, v katerem je bila svoboda izražanja (in tiska) sistematično nadzirana, če ne celo zatirana, slovenski medijski prostor še danes ne ustreza zahtevam demokratične družbe, utemeljene na pluralizmu.

Na to je sicer večkrat opozorilo tudi Ustavno sodišče, ki pa je v duhu tedanjega časa, začetka devetdesetih let, ključno nevarnost za svobodo izražanja še vedno videlo v državi in vsakokratnem nosilcu oblasti. ⁸ Odtlej, in na to tudi

⁶ Prav tam, str. 37.

⁷ Prav tam, str. 35.

⁸ Glej zlasti odločbo U-I-172/94, B-II, 1, ki jo obravnava tudi avtor (prav tam, str. 103–108).

opozori pričujoče delo, so se stvari v svetu znatno spremenile, zlasti tako, da ključna nevarnost za svobodo tiska ne izvira več iz vertikalnega odnosa med državo in mediji, temveč iz horizontalnega odnosa med mediji, tamkaj zaposlenimi novinarji in njihovimi lastniki (kapitalom).

V Sloveniji je ta problem še bolj pereč kot v zahodnem demokratičnem svetu, ker gre pri nas za učinkovito kombinacijo obeh faktorjev omejevanja svobode tiska: vertikalnega in horizontalnega. Prvi zaradi zgodovinskih izkušenj s totalitarnim sistemom v novinarjih še vedno ustvarja občutek strahu pred državo, ki vodi v (samo)cenzuro. Država nastopa tako v vertikalnem odnosu v vlogi oblasti kot v horizontalnem odnosu v vlogi (posrednega) lastnika medijskih hiš, v katerih v kombinaciji z zasebnim kapitalom, ki goji svoje, tudi oblastne interese, ponovno (lahko), tokrat v horizontalnem razmerju, negativno vpliva na svobodo izražanja na splošno in svobodo tiska posebej.

Prav iz teh specifično slovenskih razlogov, zaradi katerih se zdi, da je svoboda tiska v Sloveniji kljub zglednemu delovanju zlasti Ustavnega sodišča še posebej krhka, je delo dr. Roka Čeferina še posebej dobrodošlo in ima še dodaten, prav poseben pomen. Prinaša namreč pomemben znanstveno-strokovni, na sodnem pravu utemeljeni kamenček v mozaiku izgradnje resnične slovenske demokratične in pravne države. A mozaik je obsežen in v njem očitno manjkajo ne le majhni kamenčki, ampak tudi veliki kamni.

Matej Avbelj,

*univerzitetni diplomirani pravnik, doktor pravnih znanosti,
docent za evropsko pravo in dekan na Fakulteti za državne
in evropske študije*